

Fredningsdokumentasjon Husmannsplassen Prøysen

Del 1 - Kontekst, historikk og beskrivelse

Innhold

1. Husmannsgrenda ved Prestvegen i Ringsaker
2. Prøysen – historikk
 - 2.1. Alf Prøysens barndom
3. Bygningene
 - 3.1. Prøysenstua
 - 3.2. Fjøset
 - 3.3. Løa
 - 3.4. Heggeli
4. Hagen
5. Jordvegen og ferdselsvegene
6. Bevaring og sikkerhet

Om fredningsdokumentasjon – Prøysen¹

Fredningsdokumentasjonen er utarbeidet av Hedmark fylkeskommune i forbindelse med fredningsaken for Prøysen og bearbeidet av Riksantikvaren november 2018.

Kilder:

Alf Prøysen: *Dørstokken heme*, Ove Røsbakk: *Blåkløkkeviku og slipsteinsvæills*, folketellinger og grunnbok (Statsarkivet, Hamar) Informanter, spesielt Knut Sagstuen og Mary Kristine Hagen Olsen.

Registreringer 2014-17, oppmåling og alle fargebilder: Tore Lahn, Hedmark fylkeskommune.

Øvrige kjente opphavsretthavere er angitt ved bildet. Baksidebildet: Johan Brun, 1960.

¹ *Begrepsavklaring: Prøysen brukes i det følgende som synonymt med husmannsplassen Prøysen eller Øst-Prøysen. I eldre dokumenter er det også skrevet Preussen. Alf Olafsen begynte som voksen å kalle seg Alf Prøysen. Hans foreldre Olaf Andreassen og Julie Mathiasdatter tok da også i bruk Prøysen som etternavn. Alf Prøysens barn ble registrert med samme etternavn. Med Prøysenstua menes bolighuset på Prøysen, mens Prøysenhuset er besøks- og formidlingscenteret som er oppført ved Prøysen.*

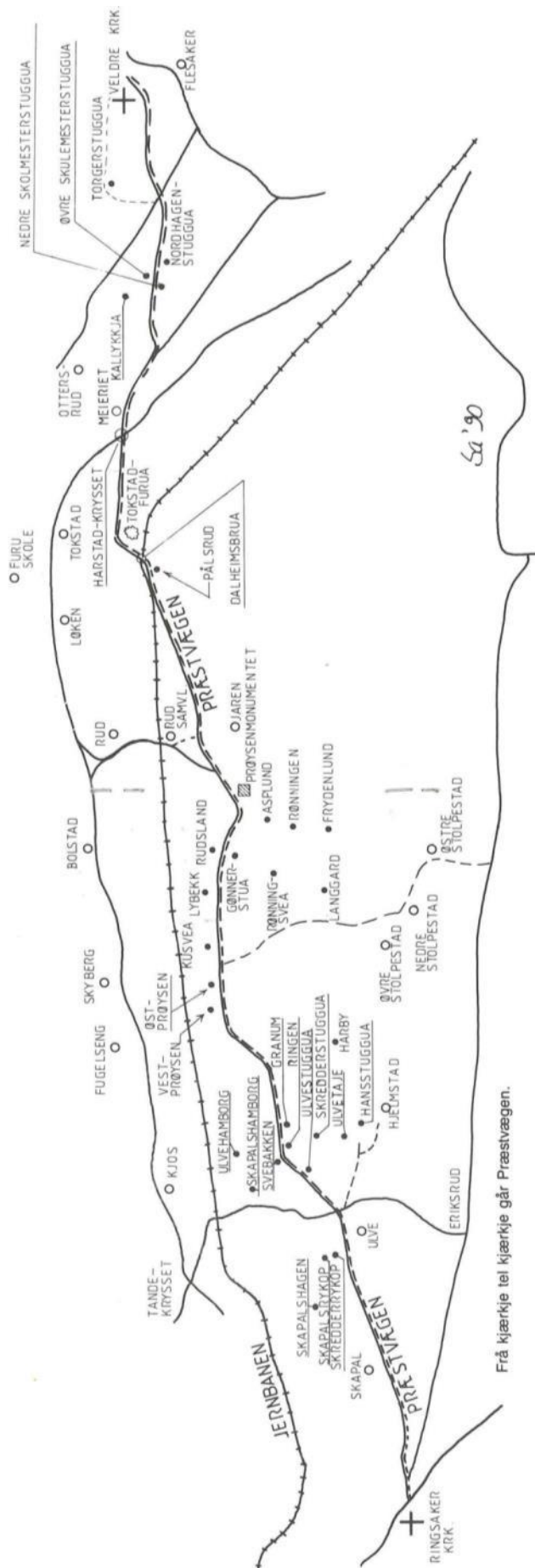
1. Husmannsgrenda ved Prestvegen i Ringsaker

Husmannsvesenet i Ringsaker var godt utbygd og på sitt høydepunkt i overgangen 1800/1900-tallet. Husmannsvesenet vokste fram på 1700- og 1800-tallet. Befolkningsvekst skapte behov for flere hus og mer dyrkbar jord. Dette førte til at mange store gardar ble delt opp og jorda leid ut til folk som manglet et sted å bo. Noen plasser gikk i arv, mens andre fikk nye beboere da folk ble sagt opp eller leietida gikk ut. De fleste husmennene betalte leia med pliktarbeid på garden. Utvandring, ny industri og omlegging av jordbruket førte til at systemet etter hvert ble mindre utbredt. Etter jordloven av 1928 fikk også husmennene rett til å kjøpe sine plasser.

Storgardene lå i de solrike sørhellingene – Løken, Simenstad, Bolstad, Skyberg og Fugelseng («Furse») i lia nord for dalsøkket ved Rudshøgda, og Stolpestad, Hjelmstad, Ulve og Skapal i tilsvarende sørhelling nord for Åshøgda. Husmannsplassene ble anlagt på dårligere grunn, i skogen og i nordhellingene. Slik ble det egne grender med bare husmannsplasser, i dette området særlig konsentrert på Simenstadhøgda, og langs Prestvegen. Plassene ved Prestvegen vest for Rudshøgda hørte til ulike gardar, fire av dem hørte til Hjelmstad. Det var Hansstua, Harby, Prøysen og Vest-Prøysen. Nabo til Prøysen mot øst, Kusvea, var under Stolpestad. I alt var det 19 plasser i dette området, og flere ganske nær sønnafor. Husmannsplassen Hesthagen, som er fredet, ligger inntil Åshøgda rett sør for Hjelmstad, den hørte til Samsal.

På amtskart fra 2. halvdel av 1800-tallet er bare gardene, ingen av husmannsplassene avmerket. Prestvegen er merket som en enkel prikket linje fra Skapal nær Ringsaker krk., til Veldre kirke. De to Prøysen-plassene er omtrent midt i kartutsnittet. Kongevegen over Åshøgda er markert med dobbel prikket linje.

Frå kjærkje tel kjærkje går Præstvægen.

Kartskissen til venstre viser Prestvegen og plassene i området, tegnet av Knut Sagstuen i 1990.

Prestvegen er en gammel ferdselsveg, som ganske sikkert eksisterte før husmanns-plassene. Den har sitt navn fordi den ble brukt av Ringsakerpresten på hans reiser til annekskirken i Veldre. I husmannsvesenets tid har kongevegen over Åshøgda vært hovedvegen mellom Brumunddal og Ringsaker. En annen gammel veg er setervegen mellom Nes og Ringsakerfjellet, som krysset både Prestvegen ved Ulve, og Åshøgdsvegen i ved Eriksrud.

Av de ca 25 plassene som lå innafor en radius på 1 km fra Prøysen, er de aller fleste i ruiner. Foruten Prøysen (Øst-Prøysen) er bare to bevart som kulturminner: Kusvea, som er naboplassen i øst, og Hansstua, som fremdeles hører til Hjelmstad. Østover mot Veldre er noen få stuer bevart, men kraftig ombygget.

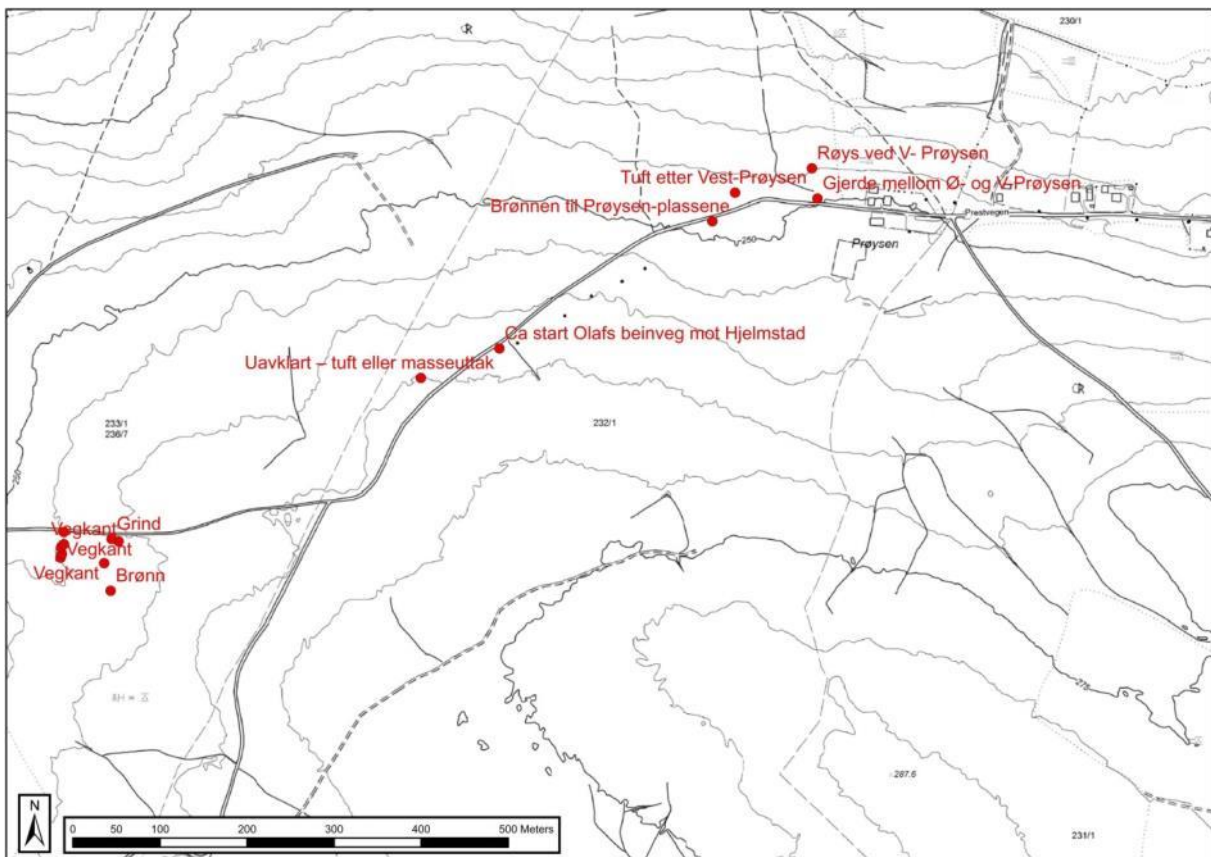
Under: Prestvegen forbi Prøysen, foto: Johan Brun, 1960

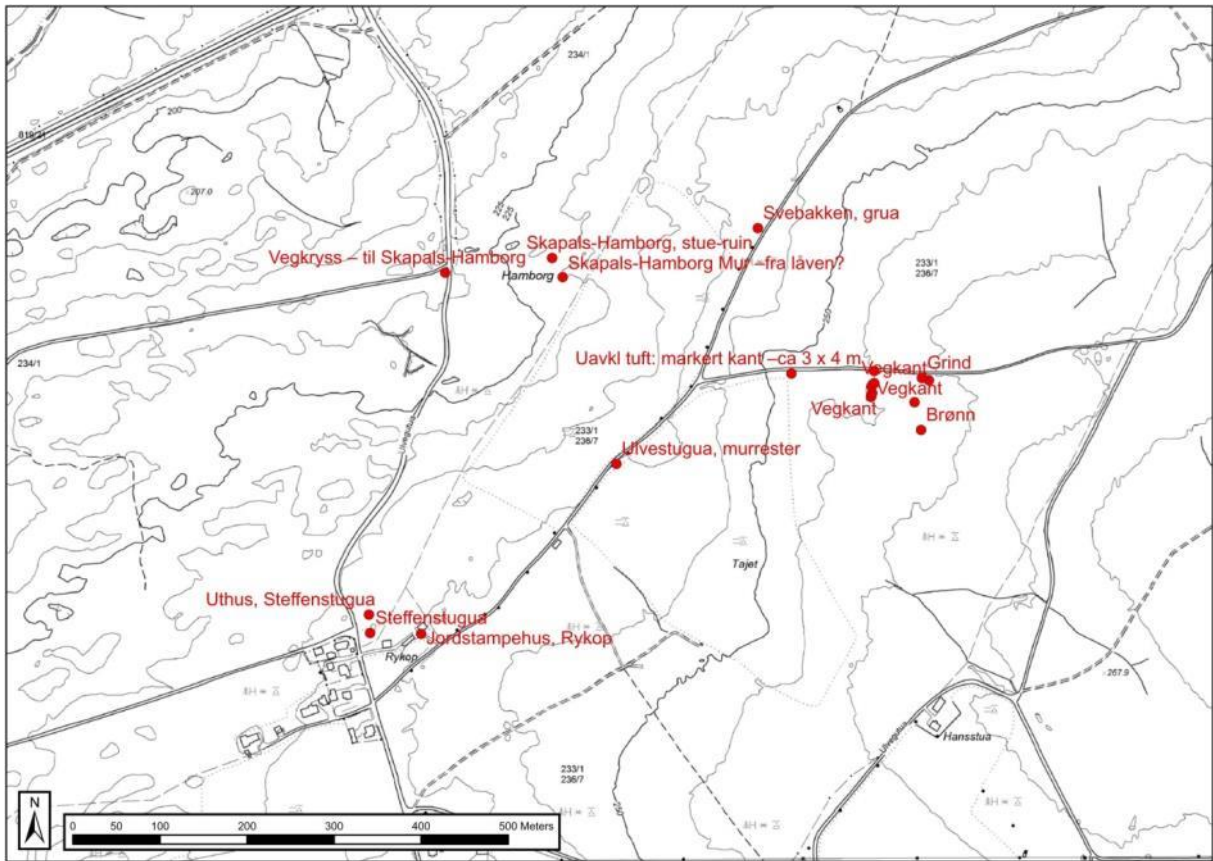

Prestvegen øst for Prøysen er i stor grad opprustet og modernisert som bilveg, men vestover er den bevart som en kjerreveg, og stengt for bilkjøring. Bildet under er tatt ca 500 m vest for Prøysen. Garden Simenstad sees i bakgrunnen.

Vi har i 2016 lokalisert og kartfestet en del av ruiner/tufter fra husmannsplassene langs Prestvegen vest for Prøysen. Stedene ble påvist av leder i Prøysens venner, Knut Sagstuen.

Hansstua, 2016. Plassen er avmerket på kartet over, nær nedre høyre hjørne (ikke i rødt).

Steffenstugua ved Skapals-Rykop, i sterkt forfall. Lafteknutene tyder på byggeår før 1800. Andre detaljer (elektrisk opplegg) viser at den var i bruk iallfall til 1960-tallet.

Skapals-Hamborg, fotografert av Torbjørg Framdal i 1952. Her bodde billedkunstneren Even Framdal i trange kår, til han døde i 1983, 91 år gammel. Plassen er i dag bare en ruin under gjengroing.

2. Prøysen – historikk

Det er ikke klart hvor lenge husmannsplassen Prøysen har vært i bruk. Å dømme etter bygningsdetaljer, er Prøysenstua oppført tidlig på 1800-tallet. Det kan ha vært ei anna stue som sto her ved folketellinga i 1801, i så fall er det sannsynlig at plassen har vært i bruk på 1700-tallet. At det er denne plassen, altså *Øst-Prøysen*, som til vanlig er blitt kalt *Prøysen*, tyder på at det er den første plassen på stedet, før Vest-Prøysen, som også ble kalt Neri-Prøysen.

Ved takstforretning i 1865 oppgis bygningenes størrelse og materialer slik som de vises i dag, med tømmervegger, bindingsverk for fjøsets vedkommende, og flistekka tak.

Husmannsplassene ble ikke spesifisert i folketellinger før i 1865. I folketellinga 1801 er det oppgitt 4 husmenn under garden Hjelmstad. På Hjelmstad kjenner de ikke til at det noen gang har vært andre husmannsplasser under garden enn Harby, Hansstua, Øst- og Vestprøysen. I 1865 er det oppgitt en familie som bodde i Prøysen, men det må være Vest-Prøysen, også kalt Neri-Prøysen, ut fra opplysninger om dyr og innhøsting. Vest-Prøysen hadde ikke ku, og det ble dyrket vesentlig mindre enn på Øst-Prøysen. I 1875 er Øst-Prøysen oppgitt som bosted for et ektepar – Even Thronsen og kona Marie- med 5 ugifte barn. I 1900 er det heller ikke oppgitt noe for Øst-Prøysen, før det igjen oppgis beboere i 1910. Det var Anton Olsen og kona Karen Evensdatter. Etter disse skal en kurvmaker Halvorsen ha hatt plassen en periode, uten at det er fanget opp av folketellingene. Under Vest-Prøysen finner vi i 1910 familien Stensåsen, de ble gode naboer for den familien som kom flyttende til Øst-Prøysen i 1914 - Olaf Andreassen og Julie Mathiasdatter, med to døtre, og med en gutt i mors liv, som seinere skulle bli kjent under navnet Alf Prøysen.

Det er vanskelig å si hvorfor det ikke oppgis noen beboere på Øst-Prøysen ved to av folketellingene. Plassen kan ha stått midlertidig ubrukt, for det var mye flyttevirkosomhet blant husmannsfolk. Olaf og Julie hadde i de sju åra de var gift rukket å bo på fire ulike plasser, før de kom til Prøysen, den siste var Rosenlund under Samsal. Rosenlund var nok en mer attraktiv plass å bo, men arbeidskårene for Olaf var bedre under Hjelmstad. Familien flyttet ikke flere ganger etter dette.

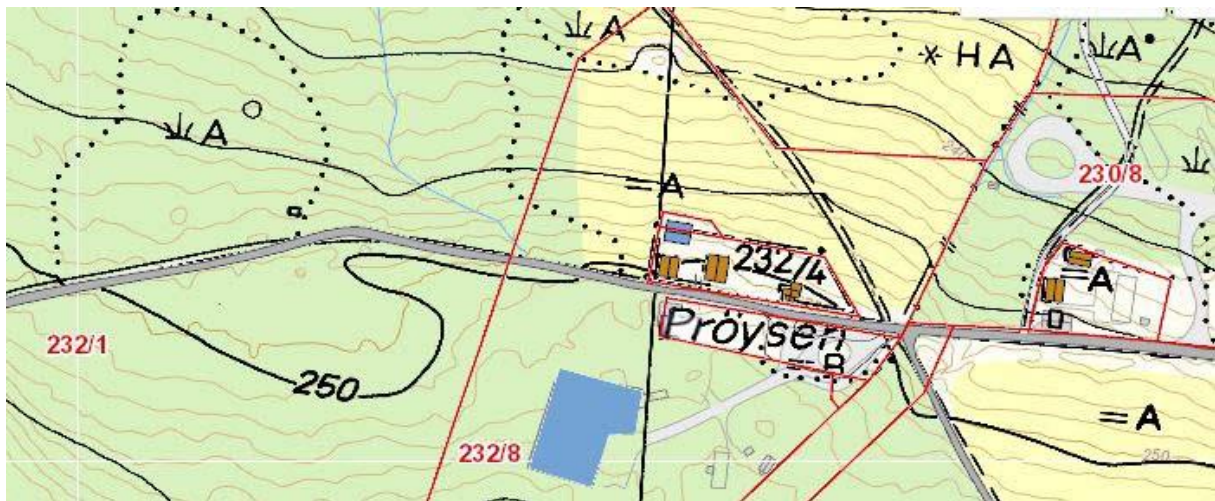

På gardskartet for Hjelmstad fra 1868 er det markert tre bygninger på Øst-Prøysen. De to med kortveggen mot Prestvegen stemmer bra med stua og fjøset som står der i dag, mens løa her er plassert lengst mot øst, omtrent der Heggeli står nå. På Vest-Prøysen, også kalt Neri-Prøysen, er det bare tegnet inn ei stue, og ingen uthus. Ved folketellinga i 1875 hadde Øst-Prøysen ei ku, og de dyrket 2 tønner poteter, $\frac{1}{4}$ bygg og $\frac{3}{4}$ blandakorn, og $\frac{1}{8}$ erter. Vest-Prøysen er oppgitt med 3 sauer, og $\frac{1}{2}$ tønne poteter. På seinere kart er det tegnet inn uthus også til Neri-Prøysen. I folketellingene er husfar på Øst-Prøysen angitt som «husmann», mens Severin Stensåsen på Neri-Prøysen kalles «forhenværende smed, forpakter» -forrige husfar her var «husmann».

Olaf Andreassen hadde kontrakt som husmann fram til 1938, da han fikk ny kontrakt som ansatt arbeider, og med leieavtale for plassen. Det ble da slutt på dyreholdet på Prøysen, og uthusene ble etter hvert revet. I 1955 kjøpte Alf Prøysen stue med tomt og hage, og bygde ei kårstue for foreldrene, den vesle Moelven-brakka under den store heggen – omtrent der løa står på kartet ovenfor - som fikk navnet Heggeli. Alfs nevø, Rolf Hagen², hadde da flyttet inn i Prøysenstua, han og hans familie tok seg av de to gamle i Heggeli. Rolf kjøpte etter hvert stua.

Stua fra Øst-Prøysen er flyttet til Hjelmstad-setra i Nyskolla, der den stadig står som seterstue. Naboplassen mot Øst, Kusvea, var plass under Stolpestad. Den er bevart, og eies i dag av Ringsaker kommune, som også eier Prøysen. I Alf Prøysens barndom var det et særlig godt naboskap og samhold mellom de tre plassene.

Kartutsnittet under viser dagens situasjon med Kusvea lengst til høyre, og det nye Prøysenhuset nederst på midten. Eiendomsgrensene er de som gjelder på fredningstidspunktet.

2.1. Prøysen i Alf Prøysens barndom

Plassen Prøysen er i dag tilbakeført slik den skal ha vært i Alf Prøysens barndom. Det er et naturlig valg, ettersom den formidlingsmessig er knyttet til dikteren, som bodde der i sin barndom og ungdom, men ikke som voksen. Det er ikke dikteren som har satt sitt preg på huset med sin smak, eller for sine behov, det er Olafs og Julies Prøysen som vises publikum i dag. Etter dem var det Rolf

² Hans datter Mary Kristine, som har vokst opp i Prøysen, er en viktig informant for opplysninger i det følgende.

Hagen, sønn av Alfs søster, som bodde der med sin familie, fra 1955. Moderniseringen av huset skjedde for det meste i den perioden. Ved tilbakeføringa var Rolf en viktig kilde.

Alf Prøysens søskenbarn fra Oslo ferierte på 20-tallet på Prøysen, og Kåre Strandli tok en del bilder som nå er på Hedmarksmuseet. Noen av bildene kan sammenlignes med bilder tatt i dag, og viser både samsvar og forskjeller – mest det første:

Prøysenstua i 1923, det er Alfs fosterbror Olaf Evensen som står i døra, på bildet under er også Alf, som da var 9 år. Huset er i stor grad som i dag. Muren har fått en påstøp, laftekasser er innkledd, og vinduet på sørveggen (under) har fått tre rammer. Vinduet på vestveggen er i begge tilfelle rokokkvindu, som var vanligst før 1810.

Bislaget (øverst) er nokså likt, men det er ikke det samme – da Prøysenstua ble tilbakeført, manglet dette. Huset på plassen Skapals-Hamborg ble tatt ned på samme tid, og bislaget derfra ble flyttet til Øst-Prøysen (se bilde s 8) En periode var det pulttak på bislaget, og døra vendte mot sør.

Bildet med fjøsbygningen er noe nyere - Olaf Evensen, som er nr. 2 fra venstre, er blitt høyere enn fosterfar sin (nr.3) og Julie. Det vi kan se av uthuset stemmer godt med dagens bygning, som er 100% rekonstruert, på grunnlag av bilder og kjentfolks hukommelse. (Ukjent fotograf)

På bildet med gris og søskenbarn fra Oslo, tatt av Kåre Strandli i 1921, sees i bakgrunnen, foruten fjøsveggen, også tømmerløa. Den hadde, som dagens, 10 eller 11 omfar, og spon på taket. Beliggenheten skal være basert på de gamle laftesteinene. I 1921 var det et tilbygg mot vest. Løa som sto her ble flyttet til Hjelmstadsetra på Nyskolla i Ringsaker etter at dyreholdet på Prøysen var slutt. Dagens løe er flytta hit fra en plass i Ring, den skal ha passet akkurat på de gamle steinene. Det kan se ut som den opprinnelige løa hadde et litt brattere tak.

3. Bygningene

Dokumentasjonen av bygningene på Prøysen bygger på notater, oppmålinger, fotografering og tilstandsvurderinger utført i 2016 og 2017.

3.1. Prøysenstua

Stua er laftet i én etasje med en en tømret delevegg. Nordre del er delt med en enkel panelvegg i kjøkken og kammers, kalt «Pettikot» (Petit cout). Foran inngangsdøra er et lite bislag med saltak, det er flyttet fra Skapals-Hamborg ved tilbakeføringa av Prøysenstua.

På nordre gavlvegg er det merker i tømmeret etter innfelte sperrer til et tidligere tilbygg eller overbygg.

Taket er reist av sperrer, og gavlene er panelte. Det er kaldt loft, taktekinga er flis lagt på bord. Etasjeskillet er et enkelt bordgolv lagt over takbjelkene, med flisisolasjon over. Det er adkomst til loftet via trapp i kjøkkenet, og luke i bjelkelaget, ved nordgavlen.

Det er kjeller under mesteparten av huset, men den er ikke tilgjengelig. Kjellerrom under stua har nedgang gjennom luke i golv, som sitter fast. Det er også en liten luke for potetsortering, ca 12 x 15 cm – rommet under stua er omtrentlig oppmålt og vurdert med kamera og avstandsmåler gjennom denne åpninga. I muren under nordgavlen er det en igjenmurt kjellerinngang og kjellervindu, det må antas at det er full kjeller under denne delen, på grunn av terrengfallet mot nord.

Huset har 4 vinduer – ett 12 ruters rokokkovindu mot øst, et trefags empirevindu med 9 ruter mot sør, og to 6 ruters empirevinduer mot øst.

Det er murt opp en stor grue i kjøkkenet, som en rekonstruksjon etter ei grue som har vært der tidligere, men var fjernet. I grua står en vedovn, det har aldri vært bakerovn i huset, annet enn en liten nisje i grueveggen som kunne brukes til litt brødbaking.

Mot vest

Mot sør (gavl) og øst

Mot øst og nord

Mot nord

Alle veggene innvendig er uten kledning. I stua er tømmerveggen malt lys grønn, himlingen hvit og golvet lys brunt. De andre rommene er helt uten maling på treverket. Det er bevart flere møbler og innredningselementer fra Alf Prøysens barndom.

Julie Prøysen skrev i 1960 (Norsk Folkemuseum):

«Det var dårlige hus når vi kom hit. Kjøkkenet et kaldt rom med en gråsteinsrøys av en peis. En stor stue med gisne dører og vinduer. Et lite kot som vi kunde ligge i om sommeren. Men det blev stelt på lit efter hvert.

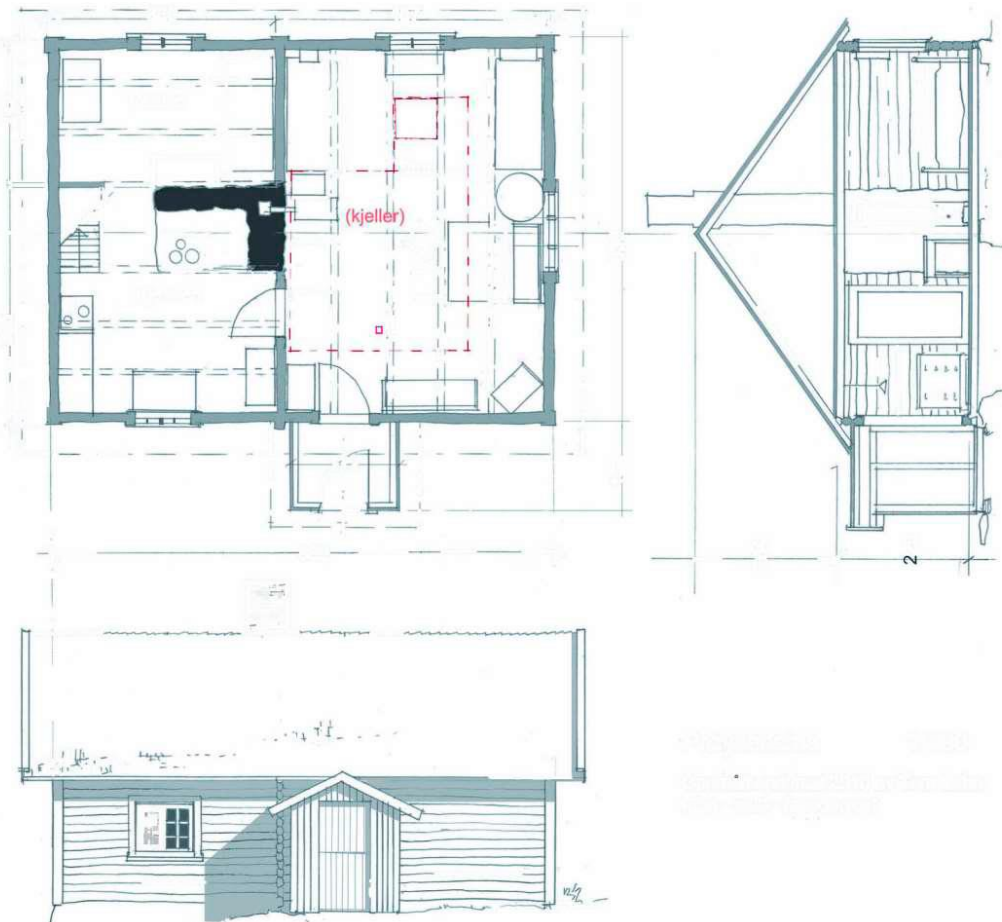
Indboet i stua bestod av 2 gammeldagse senger og en kanope som vi sier på Hedemarken. Den kunde vi skyve i hop om dagen og legge en lem over. Så hadde vi Piedestall, et Skatoll, et stort bord og to små. I kjøkkenet hadde vi kjøkkenbenk, 1 bord og noen taburetter».

For dagens innredning i Prøysenstua: Se eget vedlegg.

I stuegulvet er det en liten potet-luke. Alf Prøysen forteller at potetene skulle sorteres nøye, og slippes én og én gjennom denne lille luka for lagring.

Potetkjelleren er et viktig rom på en husmannsplass. Husmannsvesenet vokste fram parallelt med kjennskapen til og bruken av poteter. Uten poteten ville husmannshistorien sett annerledes ut – om vi i det hele tatt hadde kunnet ha et husmannsvesen uten poteten som basiskost, dyrket på hver eneste husmannsplass.

Prøysenstua. Plan – snitt – fasade vest. Oppmålt april/mai 2016 av Tore Lahn

3.2. Fjøset

Fjøset er bygd av 5'' bindingsverk. 7,12 x 5,70 m. Det er i plan en midtgangkonstruksjon, med bæring på to tverrvegger med 1,3 m mellomrom. I enden av midtgangen er plassert frontalt en toseters do, uten dør eller annen avskjerming.

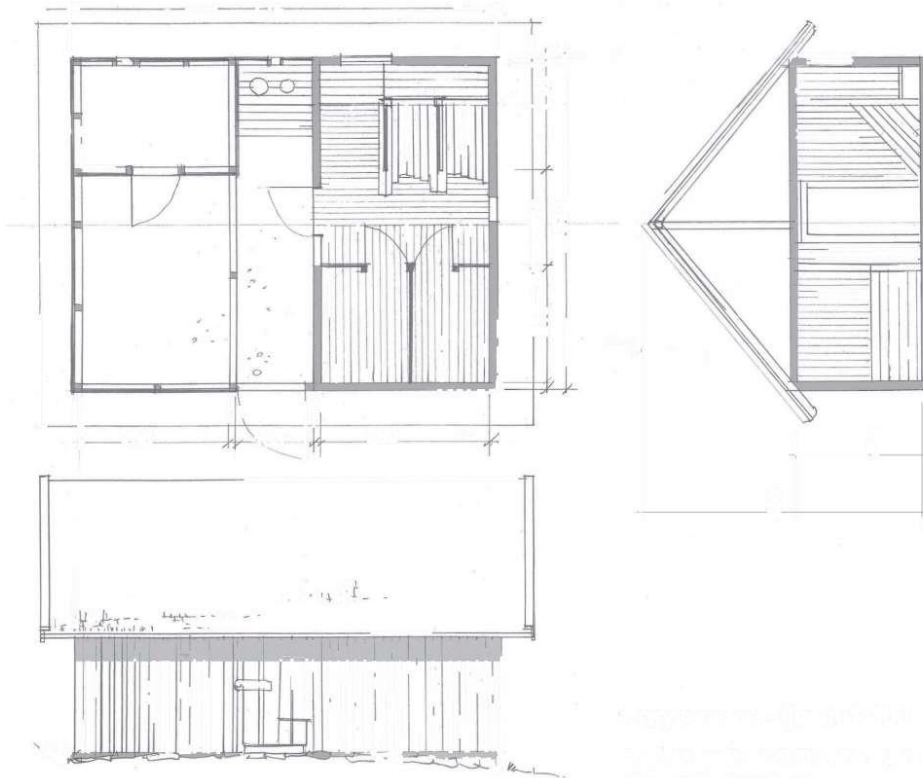
Søndre del er vedskåle, åpen mot midtgangen. I sørvestre hjørne er avdelt et lagerrom med dør.

Fjøset er i nordre del, det er bare denne delen som har golv. Fjøset har to båser, med en smal fôrgang på vestsida, og med møkkluke i nordveggen. Her er også to binger, der det kan ha vært både kalver og griser. Golvet i båsene og bingene er hevet med et ekstra bord-lag, for å hindre at møkka fra kuene renner utover. I fjøset er det også himling, mens de andre rommene er åpne til mønet. Hemsene over fjøset brukes til lagring.

Utvendig er fjøset kledd med stående, upløyde bord – dels som låvepanel på fjøsdelen, som jo også har innvendig kledning, og med tømmermannskledning på skåle-delen. Fjøset er innvendig kledd med glatte bord på golv, vegger og himling. Det er ikke synlig om det er papp og isolasjon i fjøsveggen.

Det er bare ett vindu med glass på bygningen, det er i fjøset ved fôrgangen. Det er en liten lufteåpning bak dosetet, og i lagerrommet, og altså inngangsdør og møkkluke, ellers tette vegger.

Fjøset har sperretak, ca 1 m mellom sperrene. Taktekinga er flis.

Fjøset. Plan – snitt – fasade øst. Oppmålt april/mai 2016 av Tore Lahn

Nord- og vestvegger

Vestvegg

Skåle, lagerrom og do

Fjøset

3.3. Løa

Løa er laftet med tre rom, det østre rommet er åpent mot det midtre, med en lav delevegg av 4 stokker. Vestre rom har en åpning på 1 x 2 m til midtrommet. Ytre mål er 8,25 x 6,58 m. Gavlene er tømret helt opp, taket bæres av 5 åser i tillegg til veggene.

Fjøset er laftet på laftesteiner, som danner pilarer av 3 -4 steiner på nordsida. Her er bæringa forsterket av to ekstra stolper.

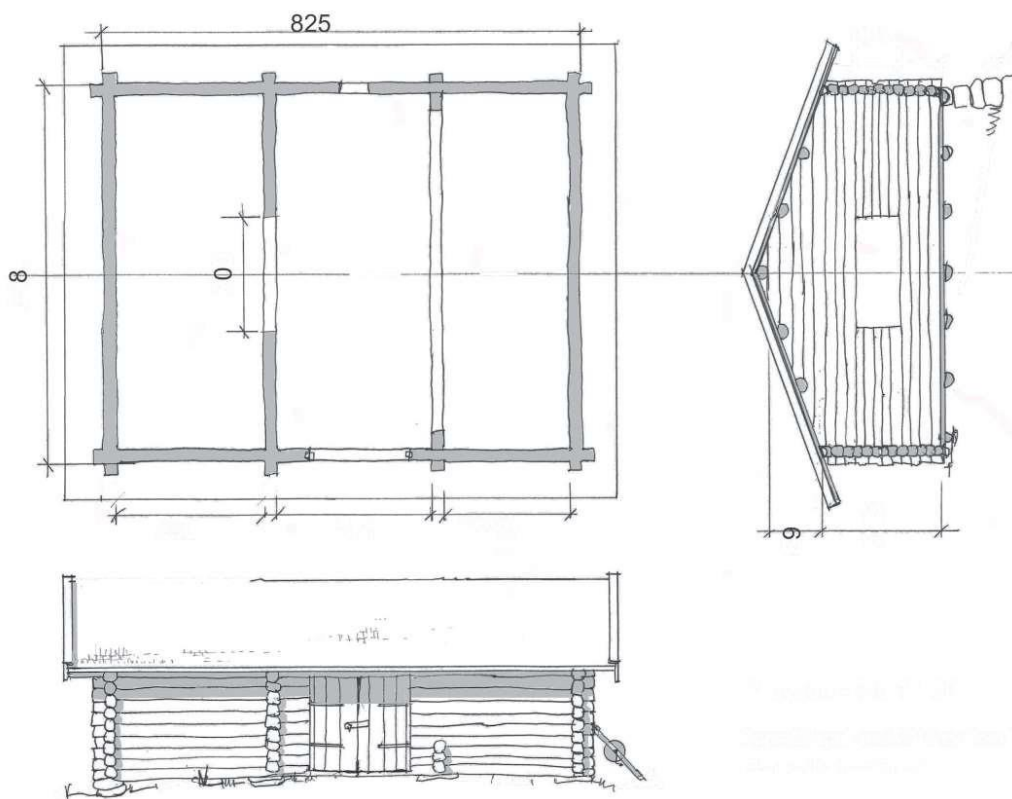
Fjøset har også flistekking, under flisa er et komplett bordtak av over- og underliggere, lagt over åsene.

Alle rommene har høy- eller logolv av spikra, pløyde bord.

Det er en enkel, tofløyet labankdør fra bakkeplan inn i midtrommet. Både døråpninga og høy-åpninga til vestre rom har beitskier på sidene.

Det er ei lita luke på én stokkbreddes høyde i nordveggen, ellers ingen åpninger.

Ved sørøstre hjørne står en slipestein montert mot tømmerveggen.

Løa. Plan – snitt – fasade sør. Oppmålt april/mai 2016 av Tore Lahn

Vestre gavlvegg, og sørvegg

Østre gavlvegg

Interiøruitsnitt som viser golv, vegger, tak og åpninger

3.4. Heggeli

Bygningen er oppført ca 1955, og er et av de første modulhusene som ble produsert ved Moelven Brug. Det er en hovedmodul som var soverom og oppholdsrom, og en tilleggsmodul som var gang og garderobe.

Hoveddelen er på 4,2 x 2,33 m, påbygget på 1,50 x 1,75 m. Vegger og tak har 10 cm bindingsverk, med enkel, tynn stående kledning utvendig og innvendig.

Det er tre vinduer: Ett i hver ende av hovedmodulen (øst og vest) og ett på sida av samme i kroken ved inngangsdøra. Over døra er et lite overbygg, støttet av en skrå levegg i forlengelsen av sørveggen. Ytterdøra er en enkel fyllingsdør som er kledd utvendig med smal teakpanel.

Huset står på steiner i hjørnene. På nordsida er det to murvanger av Lecablokker, som har vært underlag for en terrasse som er fjernet. På oversida (sørsida) er trevirket i kontakt med terrenget.

Taktekkinga er takpapp på slakt saltak.. Det er ikke takutstikk, vindskier er lagt inntil veggen. Det er heller ikke takrenner.

Bygningen er nå ikke innredet som bolig,

Fasader mot vest

Fasader mot øst

Fasade mot sør

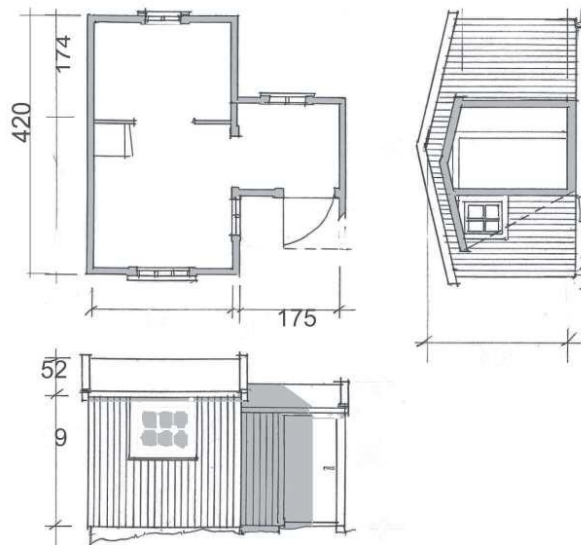

Fasade mot nord

Interiører i Heggeli

Heggeli. Plan – snitt – fasade vest. Oppmålt april/mai 2016 av Tore Lahn

4. Hagen

Med hagen menes her det området rundt husene som fulgte med da eiendommen ble solgt, og som er avgrenset med skigard. Det omfatter tunet mellom og rundt de gamle husene, arealet mellom Prøysenstua og Heggeli, og et areal øst for Heggeli. Vi har foretatt en enkel registrering av hagen basert på opplysninger fra Mary Kristine Hagen Olsen, som bodde i Prøysen som barn, og i dag er knyttet til Prøysenhuset som formidler. Hun er Alf Prøysens grandniese, datter av før nevnte Rolf Hagen.

Hagen består av pryd- og nytteplanter, det er også steinmurer. En del av planene er fra Julies og Olafs tid, mye er i tillegg plantet av Marys mor Kari, som altså var gift med Alf Prøysens nevø Rolf. I registreringa er det forsøkt å skille mellom planter fra de ulike epokene. Det er også notert planter som nå er borte, men som Mary har hørt om eller kan huske fra sin barndom eller seinere.

Som i mange husmannshager, var det mange nytteplanter, både mat-, krydder- og legeurter rundt husveggen. Det var frukttrær og bærbusker litt lenger unna husene. Området øst for stua, der det nå er plen, var eng i Alf Prøysens barndom, som ble slått. Men på Alfs ønske ble den enga slått seint, for at engblomstene skulle få bløme. Fredningen skal ikke være til hinder for at Alfs blomstereng kan gjenopprettes; frøbanken finnes ganske sikkert under plenen. På plassen sør for Prestvegen – nåværende snuplass, var det poteter.

Steinkanten på blomsterbedet i sørveggen skal være fra grunnmuren på Neri-Prøysen. Støttemurene i hagen på østsida ble laget på slutten av 1950-tallet. Olaf fikk slag da han hadde trillet en stor stein på plass 12. oktober 1959, og døde samme kveld.

«Prøysensteinen» på sletta vis-a-vis stua var lekeplass for barna, og podium for spillemannen når det var «tiøresdans» i Prestvegen. Unga satt også på steinen når doktor Bøhmer så på tenna deres – og kanskje måtte trekke, uten bedøvelse..

Riddersporer og roser i sørveggen

Krydder- og legeurter under kjøkkenvinduet

Solbærbusker, i bakgrunnen kirsebær og syrin.

«Prøysensteinen» sør for Prøysenstua.

Registrering av planter og utendørselementer på Prøysen

Opplysninger fra Mary Kristine Hagen Olsen

1-5 : Ridderspore. Julie hadde *Storhjelm*.

6. Tulipan – usikkert om Julie hadde, men Kari plantet flere steder.

9 – 15: Roser

På sørveggen var det en rose med gule blomster, som dekket veggen. Den hadde Julie fått fra sveiser-folka på Hjelmstad.

16: «Jakobs Sko» - Gammel, utafør kjøkkenvinduet, hindret fluer. Lyseblå, hvite og rosa blomster.

17: Kjempekonvall

18: Storhjelm, fra Julies tid

19: Valmue

20: Akeleie

21: Kjerringstakk

22: Rabarbra

23, 24: Solbær

25: Grasløk

29, 30: Kirsebær, planta av Kari

31: Plomme, planta av Kari

32: Prydrabarbra

33: Snøballbær, Kari

34: Pinselilje, Kari

35: Lilje –keiserkrone? –vokser ved Kusvea, de fikk planter eller løker derfra.

36: Peon, Kari

40- 42: Bringebær. Forvillet etter sorten «Preussen», som Kari plantet.

43: Konvall, selvfrødd.

50 – 53: Syrin. Kari laga lysthus av Syrin (52). Rolf kjøpte den lilla sorten (53), som er ved Heggeli.

55: Hegg

56, 57: Graner planta av Roar Olasvingen, som var lærer på Vea.

58: Rogn

59: Diverse prydplanter på «Steinen», som først ble beplantet av Kari, seinere av Prøysenhuset.

Tidligere planter som Mary kan huske eller kjenner til:

60: Stort epletre, felt ca 1940. Julie fikk det fjernet for å få mer lys i stua.

61: Vindusplante: Mørk type pelargoinia, som var avlegger fra Skaugum.

62- 65: Stikkelsbær

66: Takløk

67: Diverse steinbed-planter fra de andre husmannsplassene

68: Primula og aurikler

69: Under den gamle heggen hadde Kari solblomme / middagsblomme

70: Kjøkkenhage med gulrot og kål

71, 72: Poteter

73: Blomstereng (blåklokke, rødkløver, osv)

Alf plukket blomster før Olaf skulle slå her på seinsommeren.

74: Klokkeblomst, med mørke oppadrette blomster

75: Langs det gamle gjerdet: «Brennende kjærlighet».

Ellers:

Det var tobakksplanter, men usikkert hvor de sto.

Det var epletrær nedafor huset. De sto fra kurvmaker Halvorsen, som bodde på Prøysen fram til 1914.

Julie plukket karvekål, brennesle og løvetann, og brukte til supper og til dyrefôr.

Andre hageelementer:

80, 81: Steinrader for blomsterbed. Steinene henta Kari på tuftene etter Vest-Prøysen.

82, 83: Terrasser, bygd med steiner fra røys like nedenfor

84: Minnesteinen: På denne steinen sto spillemannen når det var 10-øres dans på Prøysen. Lekeplass for unga.

Prøysenrelieffet på steinen er utført av billedhogger Sivert Donali, som også står bak monumentet ved Heggeli.

85: Brønn. Olaf fant stedet med ønskekvist.

86: Grava til katten Ragnhild, fra Alfs barndom.

Ellers:

Prøys-brønnen, der de henta vann til begge Prøysen-plassene, lå vestafor svingen på Prestvegen (koordinater: 32V 0596984/6754384)

Inne var det bl.a. myrt, flittig lise og Kristbloddråpe.

Bildet: Mary Kristine Hagen ved sørveggen til Prøysenstua 1960 (Foto: Johan Brun)

5. Jordvegen og ferdselevegene

Gardskartet fra 1939 viser omtrent samme jordareal rundt Prøysen som på kartet fra 1868, se s. 9. Her er potetlandet på sørsida av Prestvegen også vist. Bygningene står som i dag. På Neri-Prøysen er det tegnet inn et uthus i tillegg til stua. Det er markert skille i kartet mellom fulldyrka og overflatedyrka jord (gras). Samlet areal er ca 16 da. Av dette er 25 – 30 % fulldyrka.

Flybilde fra 2010. Blå grense tilsvarer omtrent den gamle jordvegen, rød er foreslått fredet område. Her ser en at det er plantet skog på en del av det gamle jordbruksarealet til Prøysen. Det er allikevel bevart en vesentlig del eng rundt Prøysen. Der de to strekene sammenfaller i øst, går den gamle gutua nordover mot Ner-Skyberg, den gikk i bru over jernbanelinja. Det foreslått freda området avgrenses slik at en får med den store steinrøysa i nord, og svingen på Prestvegen ved Neri-Prøysen, i vest. Mot sør er det tatt med et areal på sørsida av Prestvegen, for å bevare en vegetasjonsskjerm mot det nye Prøysenhuset.

Sett fra Tandeskogvegen på nordsida av dalen, framstår Prøysen som en åpen glenne i landskapet, og det uttrykket vil bli bevart også når planteskogen vokser opp – det gjelder både sett fra Tandeskogvegen, og fra Prøysen og Prestvegen. E6 i forgrunnen vil bli utvidet til 4 felt, men får ifølge gjeldende reguleringsplan en støyvoll som, sammen med den planta bjørkeskogen, avskjerner den fra Prøysen, både visuelt og lydmessig. Prøysenhuset kan så vidt skimtes i skogen rett bak uthusene.

Jordene ved Prøysen har enkelte elementer som er viktige for opplevelsen. Den store røysa, som gjerne blir forbundet med den kjente visa om *steinrøysa neri bakken*, er godt synlig, men det er vokst opp noen store graner som virker fremmede midt i enga. Ner-Skyberg-gutua, som skimtes som en svak linje diagonalt på bildet over, var en gammel ferdselsveg, en forlengelse av Stoplestadgutua som går videre sørover, og som er kjørbær, til venstre i bildet.

Alf Prøysen i steinrøysa, 1961. Foto: Johan Brun. T.h.: samme motiv i dag, med løa gjenopsatt, og med bislaget tilbakeført slik det var i 1923 (se bilde s. 11)

Det er viktig for opplevelsen av autentisitet, og for bevaringen av husmannsplassen i en meningsfull kontekst, at det åpne jordbruksarealet skjøttes. Den skogen som er plantet, må få vokse seg stor og hogstmoden, og området brukes til jord- eller skogbruk.

Det har tidligere, i regi av Prøysenhuset, vært slått på enga, og hesjet på tradisjonelt vis. Det er selvsagt en god måte å holde ikke bare jorda i hevd, men også tradisjonell drift. Det er også mulig å holde området åpent med beiting sommerstid. Fordi jorda har stått uskjøttet noen få år, er det kommet mye tennung og småbusker som må fjernes.

6. Bevaring og sikkerhet

Prøysen forvaltes i dag som en del av formidlingscenteret Prøysenhuset, under Ringsaker kommune. Selv om det ikke lenger er en del av fylkesmuseet, nå Anno museum, blir stedet ivaretatt som et museumsanlegg med hensyn til skjøtsel, vedlikehold og sikring. Prøysenhuset sørger for at stedet vises og formidles for tusenvis av besøkende, deriblant skolebarn.

Fredningen av stedet skal bidra til å sikre at Prøysen bevares intakt og autentisk også for framtidige generasjoner, uavhengig av eventuelle endringer i forhold til dagens status, eierskap eller drift.

Prøysenstua er relativt godt sikret mot brann og innbrudd. Foruten innbruddsalarm og brannalarm, koblet til alarmsentral, er det slokkeanlegg med vanntåke.

Lokaliteten er klassifisert som særskilt brannobjekt av brannvesenet i Ringsaker, og skal være gjenstand for brannsyn minst hvert 4. år.

Rett på oversiden av husmannsplassen Prøysen ligger Prøysenhuset, oppført i 2014 i anledning Alf Prøysens 100-årsjubileum. Huset er tegnet av Snøhetta i et formspråk som harmonerer med naturen rundt.

Etter at det nye Prøysenhuset ble bygd, må sikkerheten antas å være mye bedre enn tidligere, med jevnt tilsyn hele året. Samtidig er besøket økt, det tilsier en økt aktsomhet mot tyveri, skadeverk og brannfare ved f.eks røyking.

